خلط در کلام شیخ انصاری میان اصطلاح «اجزاء» با معنای لغوی اجزاء در روایات

جناب شیخ اعظم در صفحه ۱۱۵ فرمودند:

> **و اعلم أنّ المشهور أنّه لا يقع في رمضان صوم غيره لأنّ صحّة غيره فيه لا يتصوّر إلّا في المسافر، و سيجيء عدم جواز الصوم للمسافر مطلقا، و أمّا لو جوّزناه له مطلقا أو في بعض أفراده فلعموم قول الصادق (عليه السلام): «الصائم في شهر رمضان في السفر كالمفطر فيه في الحضر. [ثم قال] إنّ رجلا أتى رسول اللّه (صلّى اللّه عليه و آله و سلم) فقال: يا رسول اللّه أصوم شهر رمضان في السفر؟ فقال: لا. فقال: يا رسول اللّه إنّه عليّ يسير. فقال رسول اللّه (صلّى اللّه عليه و آله و سلم): إن اللّه تعالى تصدّق على مرضى أمّتي و مسافريها بالإفطار في شهر رمضان، أ يحبّ أحدكم إذا تصدّق بصدقة أن تردّ. فإنّ ظاهر الرواية- سيّما ذيلها- كون أصل الإفطار في شهر رمضان للمسافر عزيمة. و أوضح من ذلك دلالة خصوص المرسلة المعلّلة لصوم موالنا الصادق...** [1]

«و اعلم أنّ المشهور أنّه لا يقع في رمضان صوم غيره»؛ صوم غیر آن در ماه مبارک درست نیست. از اینجا شروع می‌فرمایند. جای از عبارت که مقصودم می‌باشد را عرض می‌کنم.

> **22:21**

اصل بحث این است که آیا در خود ماه مبارک روزهای از غیر ماه مبارک واقع می‌شود یا نه؟ همه شما مسأله آن را می‌دانید. مثلاً مسافر است. روزه ماه مبارک بر او واجب نیست. می‌گوید حال که روزه ماه مبارک بر من واجب نیست، قصد روزه مستحبی می‌کنم. یا قضاء ماه مبارک قبلی را قصد می‌کنم. یا کفاره را قصد می‌کنم. این می‌شود یا نمی‌شود؟ می‌گویند نه، لایقع فی رمضان صوم غیره. اصلا نمی‌شود.

«لأنّ صحّة غيره فيه لا يتصوّر إلّا في المسافر، و سيجيء عدم جواز الصوم للمسافر مطلقا، و أمّا لو جوّزناه له مطلقا أو في بعض أفراده»؛ اگر گفتیم صوم ماه مبارک بر

مسافر واجب نیست ولی او میتواند در ماه مبارک روزه بگیرد. در اینجا چطور؟ میگویند باز هم روزهای که میگیرد درست نیست. چرا؟**«فلعموم قول الصادق (عليه السلام): الصائم في شهر رمضان في السفر كالمفطر فيه في الحضر. [ثم قال] [إنّ رجلا أتى رسول اللّه (صلّى اللّه عليه و آله و سلم) فقال: يا رسول اللّه أصوم شهر رمضان في السفر؟فقال: لا. فقال: يا رسول اللّه إنّه عليّ يسير»؛** شما میگویید چون بر مسافر سخت است، روزه نگیرد اما برای من راحت است. اجازه بدهید که روزه بگیرم.

«فقال رسول اللّه (صلّى اللّه عليه و آله و سلم): إن اللّه تعالى تصدّق على مرضى أمّتي و مسافريها بالإفطار في شهر رمضان، أ يحبّ أحدكم إذا تصدّق بصدقة أن ترد عليه»؛ وقتی خود شما صدقهای را میدهید، اگر آن را برگردانند خوب است؟! پس وقتی خدا صدقه داده نگو «علیّ یسیر». لذا صدقه را برنگردان و روزه را نگیر.

«فإنّ ظاهر الرواية- سيّما ذيلها- كون أصل الإفطار في شهر رمضان للمسافر عزيمة»؛ یعنی باید افطار کند. وقتی باید افطار کند قهرا نمیتواند روزه دیگری را بگیرد و نهی هم شامل حالش میشود.

بعد میفرمایند: **«و أوضح من ذلك دلالة [1] خصوص المرسلة المعلّلة لصوم موالان الصادق...»؛** ببینید در پاورقی مفصلی که در صفحه ۱۱۶ دارید، به ذهنم میآید شاید مثلاً دوبار نوشته شده است. در برخی از نسخهها یکی از آنها نوشته شده و در برخی از نسخهها عبارت تحریر شده و به نحو جدیدی آمده است. چندبار به ذهنم آمد که اگر مرحوم شیخ اینها را درس مفصلی میدادند، از این مختارشان عدول میکردند و در آخر کار والانصافی میگفتند. خودشان هم میگویند؛ بهخاطر سه-چهار امر صغری و کبرای کلاسیک، دست از بادی النظر و امر ارتکازی روشن برمیدارند و روایت را کنار میگذارند. خب آنها باید سر برسد تا این فرمایش ایشان سر برسد. من این سه-چهار تا را عرض میکنم، ببینید. در پاورقی این عبارت را دارند:

> **لكن نقول: إنّ ظاهر الدليل المذكور- أعني قوله (عليه السلام) في الأخبار المستفيضة: «و إن كان من رمضان فيوم وفّق له»- يدل على أنّ الواقع منه نفس صوم رمضان، لا أنّ صوم غير رمضان يصير بدلا عن صوم رمضان، فدلّ على أنّ نيّة الغير لا تقدح في وقوع صوم رمضان، إذا وقع أصل الصوم لداعي مطلوبيّته في ذلك اليوم، و إن كان عنوان المطلوب في الواقع مخالفا لعنوانه باعتقاد المكلّف، إلّا أنّ ظاهر قوله: «يوم وفّق له»- في الأخبار- معارض بقوله (عليه السلام)- في بعضها الآخر-: «أجزأ عنه» فإنّ ظاهره المغايرة و البدليّة**
>
> **[2]**

این «لکن نقول» همینی است که من عرض میکنم، موافق ارتکاز همه ما است. مرحوم شیخ هم میگویند. اما بعد میگویند چه کنیم که ولو به این صورت است اما قرائنی داریم که باید از این ارتکاز دست برداریم. مطالب مهمی هم مطرح میکنند. ما هم باید طلبگی برسیم و ببینیم افادات مرحوم شیخ به چه صورت است.

«لكن نقول»؛ فعلاً اینجا خوب است. **«إنّ ظاهر الدليل المذكور- أعني قوله (عليه السلام) في الأخبار المستفيضة: «و إن كان من رمضان فيوم وفّق له»- يدل على أنّ الواقع منه»؛** روزهای که بهعنوان ماه شعبان گرفت؛ طبق اجماع و اخبار مستفیضه و محملی که مشهور برای اخبار آوردند؛ فرض میگیریم دقیقاً نیت صوم شعبان کرد، آن جایی که محل اجماع است را

فرض می‌گیرم، حضرت فرمودند «وقف له»، ظاهر ارتکاز آن‌ها چیست؟ **«ان الواقع منه»؛** این روزه مندوب ظاهری او که نیت شعبان کرد و بعد معلوم شد که ماه مبارک بوده، **«نفس صوم رمضان»؛** این روزهای که این آقا گرفته ظاهرش ندب بوده. «وقف له» یعنی او واقعاً روزه ماه مبارک را گرفته است. خب این موافق ارتکاز همه است. یعنی وقتی می‌گویند «وقف»، وقتی می‌گویند دیگر قضا ندارد، یعنی خب روزه ماه مبارک که واجب بود را گرفتی، ولو نمی‌دانستی. می‌فرمایند ظاهرش این است.

«لا أنّ صوم غير رمضان يصير بدلا عن صوم رمضان»؛ بدل نیست، خودش است. و لذا قضا هم ندارد. **«فدلّ على أنّ نيّة الغير لا تقدح»؛** این برای بحث خودشان است و من الآن آن را بسط نمی‌دهم.

تا آن جایی که می‌فرمایند: **«الّا أنّ ظاهر قوله: «يوم وفّق له»- في الأخبار- معارض بقوله (عليه السلام) في بعضها الآخر»؛** از اینجا مرحوم شیخ می‌خواهند «وقف»ای را معنا کنند که همین سه تشکیکی که ابتدا عرض کردم، در کار می‌آورند.

می‌فرمایند ما سه مطلب مهمی داریم که چراهای نداریم بگوییم روزهای که گرفت، اصلاً روزه ماه مبارک نبود. خدا در حق او لطف می‌کند و می‌گوید من به جای روزه ماه مبارک از تو می‌پذیرم. این حاصل فرمایش ایشان است. یعنی کاملاً از ارتکاز بودی فاصله گرفتند. چرا؟ به سه دلیل. « **معارض بقوله عليه السلام في بعضها الآخر: «أجزأ عنه»»؛** می‌گویند اگر نیت ماه شعبان کرد و روزه را گرفت، بعد روشن شد که از ماه رمضان بوده، «اجزأ عنه». اجزاء در کجا به کار می‌رود؟ درجایی‌که چیزی بدل چیز دیگر شود. و الا اجزاء معنا ندارد. **«معارض بقوله (عليه السلام) في بعضها الآخر»؛** اینجا می‌گویند «وقف»، آن جا می‌گویند «اجزأ عنه».

«**اجزأ**» چیست؟ **«فإنّ ظاهره المغايرة و البدليّة»؛** یعنی این روزه، روزه ماه مبارک نبود ولی «اجزأ». یعنی از آن مجزی بود.

شاگرد: معلوم نیست مراد از «اجزأ» این باشد.

استاد: اجزاء دو تا بود، اجزاء امر ظاهری از واقعی و اجزاء امر اضطراری از امر اختیاری. هر دوی این‌ها هم بدل است.

شاگرد: در اصول همین بود. ظاهراً در اصول همین بوده که ذهن ایشان را برده.

استاد: بله، به ذهن من هم همین آمد. ذهن شریف ایشان در اصول بوده و دیدند که اجزاء همین است. اجزاء امر ظاهری از واقعی و اجزاء امر اضطراری از امر اختیاری. بعد من با وسائل امروز آمدم و «اجزأ» را در روایات دیدم. تعبیر «اجزأ» در لسان اهل البیت علیهم‌السلام مفصل به کار رفته. و مواردی کاملشمس دارد که بدل نیست. مثلاً اگر بر کسی چند غسل باشد، جنابت، حیض، مس میت، وقتی یک غسل می‌کند، مجزی است. «یجزیه» یعنی این بدل از آن‌ها است؟! خود آن مأمور به نیست؟! در اینجا کجا این احتمال را می‌دهند؟! بالای صد مورد بود که در روایات خیلی روشن بود.

> 31:04

مثلاً می‌خواهد مسح رأس بکند. لو مسح بعض راسه ولو بقلیل اجزأ عنه؛ یجزیه. خیلی موارد بود. بالای صد مورد. این «یجزیه» یعنی مسح کم، بدل از مسح مأمورٌ به است؟! خود مأمورٌ به نیست، بدل آن است! چون حضرت فرمودند: «اجزأ»؛ مجزی است. مجزی یعنی چه؟ کلمه مجزی به وفور در روایات آمده به معنای کفایت. وقتی به‌معنای کافی است، لذا به کاربرد آن نگاه می‌کنیم. اگر می‌گوییم

تو تیمم کردی کافی است، یجزی. یعنی کافی از وضو و امر اختیاری است. کفایت، تا کجا به کار برود. منظور اینکه این اولین استدلال مرحوم شیخ است. معارضه هم می‌گویند؛ یعارض. اینکه اجزأ دال بر مغایرت است. درحالی‌که اصلاً به این صورت نیست بلکه به‌معنای کافی است. یعنی مظنه این بوده که وقتی جاهل بوده، به او چه بگوییم؟ به او می‌گوییم کافی است. یعنی ولو جاهل بودی و نیت شعبان کردی، اما وقع فی محله. یعنی همان تعبیری که امام فرمودند «ان الفرض وقع علی الیوم بعینه». آن چه که واجب ماه مبارک بود بر امروز صدق کرده است.

سه دلیل مهمی است که مرحوم شیخ اینها را مقدمه می‌کنند تا از آن ارتکاز و بادی النظر دست بردارند. این اولین آنها است که «اجزأ» دال بر مغایرت است. پس این روزی که گرفته روزه ماه مبارک محسوب می‌شود.

شاگرد: لغت هم با این معنا مساعدت می‌کند. مثلاً العین گفته «اجزأت الشیء ای کفانی».

استاد: احسنت، کفایت می‌کند. این برای من مجزی است، یعنی کافی است. اصلاً معنا «اجزأ»، کفایت است. در جامع الاحادیث «اجزأ» را با الف بزنید، فقط هم در بخش حدیث بزنید، می‌بینید که چقدر حدیث می‌آید. مثلاً یک غسل مجزی است و ... . موارد خیلی زیادی بود. در فقه الرضا، در سائر کتب و در کافی شریف شاید بالای پنجاه مورد بود. سائر موارد و مشتقات آن هم جای خودش. هر کدام از آنها را که نگاه می‌کنید روشن بود که «اجزأ» دال بر مغایرت نیست. موردش مهم است. ولی شیخ فرمودند «فان ظاهره المغایرة و البدلیة». این اولین دلیل بود.

دلیل دوم؛

> **و أظهر من ذلك قوله (علیه السلام)- في بعضها-: «أجزأ عنه بتفضّل اللّه تعالى و بما وسّع على عباده، و لو لا ذلك لهلك الناس»[3]**

«بتفضّل اللّه»؛ یعنی این امتثال مأمورٌبه نبود. از فضل خدا بود که خدا این را به جای مأمور به قبول کرد. شیخ می‌فرمایند اگر واقعاً مأمورٌبه بود که نیازی به فضل نیست. نمازش را خوانده بگویند که به فضل است! اینجا که جای فضل نیست. وقتی واقعاً مأمورٌبه نیست آن وقت می‌گویند خدا بدلش را به فضلش از تو می‌پذیرد. این هم دلیل دوم برای اینکه عدول کنیم از اینکه آن روزه ای که به نیت شعبان گرفته واقعاً خود مأمورٌبه است. تعبیر ایشان این بود: «یدل علی أنّ الواقع منه نفس صوم رمضان، لا أنّ صوم غیر رمضان یصیر بدلا عن صوم رمضان».

شاگرد: با اولین دلیل فرق ماهوی نداشت؟ هر دوی آنها بحث اجزاء بود، فقط در اینجا گفتند که تفضل بود.

استاد: بله، قرائنی را می‌آوردند که «اجزأ» مغایرت است. تفضل، مغایرت را می‌آورد. اگر عین آن بود که فضل معنا نداشت.

سومی؛

> **و أظهر من ذلك تعجّب الراوي عن حكم الإمام بالإجزاء و قوله: «و كيف يجزي (علیه السلام) في شعبان في السفر، و إفطاره في رمضان،**

> **معلّل بأنّ شهر رمضان عزم من اللّه فيه الإفطار[4]**

«و أظهر من ذلك تعجّب الراوي عن حكم الإمام بالإجزاء و قوله»؛ قول راوی که **«و كيف يجزي (عليه السلام) في شعبان في السفر، و إفطاره في رمضان»؛** حضرت فرمودند روزه گرفته‌ای و مجزی است. او چه گفت؟ گفت روزه مستحب چطور می‌تواند از واجب مجزی باشد؟! بعد حضرت چه کار کردند؟ به تعبیری مرحوم شیخ می‌فرمایند: حضرت تعجب او را تقریر کردند؛ **«مع أنّه (عليه السلام) قرّر الراوي في تعجّبه».**

پس سومی این است: راوی تعجب می‌کند و می‌گوید روزه مستحب؟! ماه شعبان گرفته و اصلاً نیت وجوب نکرده، چطور از واجب مجزی باشد؟! خب این تعجبی است ناشی از بسیاری از مبادی. ما که طلبه بودیم و مشغول رفت‌وبرگشت بودیم، مبادی فکر او که چرا او این را گفته، نسبتاً در ذهن‌ها واضح است. مرحوم شیخ این را یک تعجب به حق می‌گیرند. جلوتر هم می‌روند و می‌گویند امام هم قبول کرده‌اند که راست می‌گوید؛ حرف او را قبول کرده‌اند. بعد هم می‌گویند: مرکوز عقلاء همین است. اما آیا واقعاً به این صورت است؟!

---

[1] کتاب الصوم ۱۱۵

[2] همان

[3] همان

[4] همان

بازبینی #1
ایجاد شده 25 مه 2026 12:12:32 توسط ... .
به روزرسانی شده 25 مه 2026 12:18:31 توسط ... .